

Кристиян Енчев, доц. д-р

Институт по философия и социология – Българска академия на науките

КАТАХРЕЗИСНАТА МЕТАФОРА В СВЕТЛИНАТА НА ТЕОРИЯТА ЗА МЕТАФОРИЧНОТО НАПРЕЖЕНИЕ

Резюме. В студията „Метафора и мит: Пърси, Рикьор и Фрай“ Хю Уайт цели да постави под въпрос традиционната дихотомия между когнитивните и афективните измерения на метафората, като предлага теория за метафората, която събира въпросните две измерения на интересубективно равнище. Като отправя критика към теорията на Пол Рикьор, Уайт привлича на своя страна определението на Уокър Пърси за „катахрезисна метафора“ с оглед на изясняването на разбирането на Нортръп Фрай за екстатичната метафора и нейната роля в религиозния мит. Тук е мястото в предварителен план да бъде зададен въпросът доколко е уместно метафората да бъде приравнявана с грешка (при катахрезисната метафора) и доколко вярваният абсурд в мита може да бъде определян като метафора. Предлагам алтернатива на визията на Уайт за метафората, като за целта ще се позова на студията на Дъглас Бергрин „Употреба и злоупотреба с метафората“. Също така ще се позова критически и на отделни пасажи от Фрай, за да покажа стъпките за сближаване на афективния и когнитивния аспект на метафората в перспективата на „метафоричното конструиране“.

Ключови думи: катахрезисна метафора, екстатична метафора, стереоскопична визия, метафорично напрежение, метафорично конструиране

Формиране на (интер)субективност

Хю Уайт привежда модела на Уокър Пърси за разбиране на „примарна“ метафора, като подчертава, че за Пърси метафоричният ефект „не е просто реторичен, какъвто е за Аристотел, но е свързан с формирането на субективност“¹. Предхождащ неартикулиран персонален опит бива доведен до артикулация в „нов език“ при един първичен акт

---

¹ WHITE, H. Metaphor and Myth: Percy, Ricoeur, and Frye. – In: *A Wise and Discerning Mind (Essays in Honor of Burke O. Long)*. Saul M. Olyan and Robert C. Culley (eds.). Providence, Rhode Island: Brown Judaic Studies, 2020, p. 247.

на метафорично именуване. В такъв акт се запазва магията на възприетият многообразие като пълнота и единство на конкретен опит, който не е сводим до описателни изрази, а по-скоро една, случайно или не, възникнала енигматична езикова формула придобива силата да укаже битие. Това може да бъде илюстрирано със следната случка, разказана от Пърси в третата студия от книгата му „Писмото в бутилката“, озаглавена „Метафората като грешка“. Действието се развива в Южна Алабама по време на лов, малкият Пърси е заедно с баща си и брат си в ловна група. Момчето вижда в края на една гориста местност птица, която го запленява с красотата на полета си: „He flew as swift and straight as an arrow, then all of a sudden folded his wings and dropped like a stone into the woods“ („Тя прелетя бързо и устремено като стрела, после изведнъж сгъна крилата си и падна като камък в гората“)². Момчето пита водача на групата за името на птицата и той отговаря: „blue-dollar hawk“. Бащата по-късно разяснява на Пърси, че водачът е допуснал грешка и че името на птицата е *blue darter hawk*. Пърси споделя в текста си, че все още помни това разочарование. Енигматичното *blue-dollar hawk* се оказва заредено със силата да именува като за първи път, да доведе в езика като метафорично име предхождащия неартикулиран опит на младежа. Коментарът на Уайт гласи, че „макар собственото име да описва по-акуратно какво *прави* ястребът“, водачът предлага „поетична метафора“, разкриваща какво *е* птицата лично за него – метафората „предава своя онтологичен статус“.³ Поетичната метафора обаче, основаваща се върху грешка, тук се оказва, що се отнася до личното преживяване на Пърси, не извън контекста на сравнения, почиващи на конструктивна мрежа от прилики – със стрела, с камък. Ако се абстрахираме от формалния обозначителен признак на сравнението с думата „като“ и акцентираме на ефекта на взаимодействие, взаимооживяване на думите, образуващи сравнението, бихме могли да кажем също, че това са метафори по силата на метафоричния ефект. Така имаме разкриване на един свят на опита, в който обаче не са въввлечени по необходимост всички участници в сцената с ястреба. Ако не пренебрегнем заедно с Уайт този момент, бихме могли да кажем, че имаме цяла фигуративна мрежа, към която можем да се отнесем формално указателно и по този начин да признаем, че катахрезисната метафора *blue-dollar hawk* притежава потенциала да встъпи в многообразие от отношения с фигуративната мрежа на даден свят на опита. С това обаче претенцията на Уайт за отстраняване на сравнението в случай на катахрезисна

---

² PERCY, W. Metaphor as Mistake. – In: *The Message in the Bottle: How Queer Man Is, How Queer Language Is, and What One Has to Do With the Other*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989, p. 64.

³ WHITE, H. L. c., p. 247.

метафора от подобен тип става подвъпросна. Нещо повече: що се отнася до интерсубективността, метафоричната мрежа на споделен свят на опита може да премине в езикова артикулация или да остане като имплицитен фон, който е способен да афектира привидно отделената от концепта за сравнение „поетична“ метафора, основана върху грешка.

В „Мит и метафора“ Нортърп Фрай пише, че „много от най-интензивните форми на човешки опит приемат някаква форма на екстатична метафора“; до голяма степен литературното въображение би могло да се смята за „вид моделно мислене, едно безкрайно множество от възможности на опита да разшири и интензифицира нашия актуален опит“.⁴ Уайт коментира екстатичната метафора на Фрай с оглед на формирането и разширяването на съзнанието откъм условието на функциониращия в цялост като метафора език⁵. Така „ефектът върху субекта“ при всеки случай на метафора засяга размиването на границата между субекта и обекта за подателя и получателя: нещо от нас се идентифицира с полагането на идентичност в метафората между едно и друго нещо, изразени езиково⁶. Уайт отбелязва това като екзистенциална метафора, позовавайки се на Фрай и коментиранията от него екстатичност при Хайдегер като метафора на стоенето въвн от себе си: „Вместо размиване на денотативната субект/обектна релация на лексикален термин, обаче, този вид метафора размива установените граници на идентичността на субективния Аз, доколкото тя метафорично именува опита на бъдене „вън“ от себе си“.⁷ Такъв тип алтерирание участва в комуникативната ситуация на формиране на интерсубективност, при която напрежението между подател и получател на метафората се съотнася със споделен опит, който обаче не е безвъпросен и би могло да се стигне и до неразбиране. Тази несигурност означава поле на формиране на субективност в интерсубективно взаимодействие, чиято успешност би могла да се осъществи при артикулиране на предхождащи опита на метафорично именуване пластове от жизнения опит, които – имплицитно или експлицитно – биха отпразвили към аналогии на опита при въпросната артикулация.

Доколко случката с *blue-dollar hawk* притежава равномерна разпределеност на пластове на опита в артикулацията по такъв начин, че преживяното от Пърси да има силата на интерсубективен опит? Не знаем нищо за това как водачът възприема сцената с ястреба и дали изобщо неговото възприятие има нещо общо с поетично нарисуваната в разказа на Пърси картина, която не е гласно артикулирана

---

⁴ FRYE, N. *Myth and Metaphor: Selected Essays 1974–1988*. Charlottesville: University Press of Virginia, 1990, p. 114.

⁵ See WHITE, H. L. c., p. 265.

⁶ Ibid, p. 266.

⁷ Ibid, p. 267.

във въпросната жива ситуация на очарование от птицата. Ние четем споделеното от Пърси в студията му и така ставаме съпричастни с поетичните метафори, чрез които добиваме представа за емоционално зареденото му възприятие в онзи момент. Тоест въпросът е: има ли „екзистенциален ефект“ от метафората *blue-dollar hawk* за всички участници в ситуацията? Уайт привлича Фрай и Пърси на своя страна, за да очертае своето виждане за екзистенциалния ефект едновременно върху подателя и получателя на метафората: „в термините на Пърси, тя [метафората] смекчава релацията между думата и нейния референт, чрез която субектът се присъединява към своята позиция на субект в релация с друг субект“.⁸ Това предполага, съгласно Уайт, предоговаряне на релацията на второ ниво, като алтерирането на субективността при това обединяване на референта с метафората в интерсубективно взаимодействие изисква афективното и когнитивното измерение на метафората да бъдат разглеждани заедно (чувството спрямо обекта е вплетено във възприятието за него). За мен обаче остава неясно какво точно може да произтече на това второ ниво. Ако денотативните речникови описания изчезнат от полето на значението, остава катахрезисно свързване на „предшестваш звук без значение (медиран от друг субект), установяващ неформизирано съзнание като субект“, с референта.⁹ Но в случай на грешка ние не знаем какво формира тази медиация и как тя обединява съдържания на опита при допускащия грешката подател на метафоричния израз. Така може да се окаже, че взаимодействието е привидно и единствено за получателю на метафората остава свързването на „магично“ име, което той чува за първи път, със собственото му преживяване на обекта и предшестващия ситуацията свят на опита му.

Теорията за взаимодействието

В разбирането на Уайт проблематично при метафората е основаването върху сравнение, което може според него да бъде елиминирано чрез изчерпателна парафраза. По тази причина той номинира за приза „най-бляскава метафора“ онзи тип катахрезисна метафора, която по никакъв начин не се опира на сравнение, тоест когато са отстранени възможностите за намеса на денотативни речникови описания или асоциирани мрежи от смисли в рамките на тези описания. За да бъде изяснен този въпрос, ще приведа метафоричния модел на Джанет Соскис, върху който Уайт критически изгражда модела на катахрезисна метафора в интерсубективна среда на взаимодействие между два ези-

---

⁸ Ibid, p. 266.

⁹ Ibid.

кови субекта. Доколкото Соскис стъпва на теорията на взаимодействието на Макс Блек, следва да се започне от нея.

Представянето на метафората като „филтър“ в теорията на Блек изисква, при анализ на изречение, съдържащо метафорично употребена дума, да отграничим два субекта (референта) – главен и подчинен; метафоричната дума е „лингвистичен фокус“ на метафората в „рамката“ на изречението. В прословутия пример за такова изречение: „The chairman plowed through the discussion“ („Председателят овладя дискусията“) *plowed* (глаголът *plow* буквално означава ора, обръщам земята с плуг преди сеитба), съгласно Блек, представлява фокална дума, вместена в „рамката“ на изречението, в което останалите думи са употребени в обичайния смисъл.¹⁰ В последния случай главният субект (референт) на метафоричния фокус е дейността на председател в една определена дискусия, в която трудно се въвежда ред, а подчиненият му референт, играещ ролята на филтър, представлява обичайната дейност на фермер, който оре на нивата.¹¹ Филтърът организира визията, определя начина „да се види като“ еди-какво-си главният субект. Това става възможно, съгласно Блек, благодарение на така наречената от него „система от асоциирани общи места“ – това са нещата, които обичайно приписваме към един термин като „множество от стандартни вярвания“ за него.¹² Метафоричната ефективност не зависи от това дали тези „обща места“ са истинни, или не спрямо визирания термин, а дали могат да бъдат призовани с лекота и готовност.¹³

Соскис приема с резерви теорията на взаимодействието на Блек: тя смята, че релацията между главен и подчинен субект не избягва напълно сравнението и затова взаимодействието между тях

---

¹⁰ BLACK, M. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press, 1962, pp. 26–27.

¹¹ See BERGGREN, D. The Use and abuse of Metaphor I. – In: *The Review of Metaphysics*, December, vol. XVI, № 2, iss. № 62, 1962, p. 238.

¹² BLACK, M. L.c., p. 40.

¹³ Предимствата на теорията за метафората като динамично взаимодействие между „фокус“ и „рамка“ са несъмнени: тя успешно опровергава тезиса, че метафората може да бъде заместена с изчерпателна парафраза, с което ѝ се приписва единствено орнаментална стойност – субституцията на термини не обяснява взаимодействието, чрез което метафората става носител на нова информация; също така въпросната теория опровергава и тезиса, че метафората е съкратено сравнение – експлицитното сравнение между термини не поражда напрежение между „виждам“ и „виждам-като“, каквото имаме между филтъра и организираната чрез него визия за нещо коренно различно, и затова не изисква никаква сила на въображението. И двата тезиса разглеждат метафората в редуccionистки аспект, затова Блек приема компаративистката теория за метафората за частен случай на субститутивната теория (BLACK, M. L. c., p. 31).

може да бъде смекчено или дори елиминирано.¹⁴ Тя заема от Айвър Армстронг Ричардс термините *tenor* (съдържание) и *vehicle* (посредник), които с известно приближение биха могли да се разглеждат като съответни на главен и подчинен субект от теорията на Блек, но с тази разлика, че реферират към един единствен субект: „метафората има един истински субект, който съдържанието и посредникът изобразяват заедно и осветляват така, че да е възможна пълна, интерактивна или интеранимативна теория“.¹⁵ Соскис се справя с проблема за едностранната референция, като въвежда двойките значение/референция (*meaning/reference*) и смисъл/денотация (*sense/denotation*), всяка от които въвежда специфично различие. Първата от тях се основава на речеви контекст, а втората – на речниково описание. Когато в речеви контекст има изказване, при което има неточност или грешка в обекта на референцията, контекстът спомага за отстраняване на грешката и така значението на изказването е съхранено. По този начин се запазва единството на референцията, а плурализъмът остава за „асоциативна мрежа от смисли“ (*associative network of senses*) в речниковото описание. Така нейната теория за взаимодействието утвърждава „плурализъм на нивото на смисъла“ и „единство на нивото на референта/субекта“.¹⁶ По този начин Соскис утвърждава катахрезата като „форма на метафора“, произвеждаща унифицирана референция, способна „да разширява езика с оглед на това да попълва лексикални празнини“; чрез „свързване заедно на един комплекс от асоциирани значения“, катахрезата „може да опише нещо така ново и уникално, което не може да бъде описано по никакъв друг начин“.¹⁷ Тази позиция на Соскис, наречена от нея „критически реализъм“, има претенцията да работи дори тогава, когато метафората нарушава фиксирани смисъл и денотация на някой от нейните термини, чрез контекстуално пресяване на значения (*meanings*) и достигане до унифицирана референция. Критиката на Уайт към теорията на Соскис се състои в това, че тази теория не елиминира напълно сравнението при отсяването на смисли (*senses*) от асоциативната мрежа в акта на реферирание. Защото се оказва „трудно да се види как началната фаза, изискваща приемането на едни смисли и отхвърлянето на други, напълно избягва сравнение с буквалното“.¹⁸ Уайт предлага втори тип катахреза, която според него Соскис използва, но не разпознава: при този тип катахрезисна метафора полето от асоциирани смисли изобщо не бива достягано, а тя застава като уникална метафора в отсъствието на лексикализирана референция.

---

¹⁴ See WHITE, H. L. c., p. 250.

¹⁵ SOSKICE, J. M. *Metaphor and Religious Language*. Oxford: Clarendon, 1985, p. 47. – Cit. in: WHITE, H. L. c., p. 250.

¹⁶ WHITE, H. L. c., p. 251.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid, p. 258.

Съобщимостта на катахрезисната метафора

При катахрезисната метафора *blue-dollar hawk* съобщимостта на опита на Пърси в компанията на водача, допуснал грешка в именуването на птицата, и баща му, установил грешката и съобщил за нея на сина си малко по-късно, е под въпрос, доколкото собственото му преживяване, в което афективният и когнитивният компонент са неразграничими, е предадено впоследствие единствено за читателите на разказа чрез сравнения, които по своя ефект са метафори: устремът на птицата е сравнен със стрела, пикирането ѝ е сравнено с падащ камък. Тази метафорика остава несподелена с преките участници в случката. Така магичното име, дължащо се на грешка, отбелязва всъщност единствено собствения опит на Пърси и цялото богатство от черти на проява лично за него на полета на чудната птица. В този смисъл интерсубективността тук е по-скоро само една възможност, която може да остане и неосъществена или дори превратно осъществена с натрупване на „грешки“.¹⁹ Аналогично Валтер Бенямин говори за първоначалното именуване в един чист език. В друг свой текст, засягащ разликата, която прави Бенямин между първоначално именуване и преназоваване (*übernennen*), писах за възможността един фигуративен език да служи за указване на непреводимото. Грешката при Пърси е съотносима с „празнословие“, което обаче ни изправя пред възможност за „превод“, осъществим фигуративно и отнасящ се до споделен опит – до такъв би се стигнало, ако младият Пърси във въпросната ситуация е съобщил на баща си и на водача своето преживяване чрез упоменатата по-горе серия от метафори, които биха ги заговорили, биха дали споделимост в артикулацията. В известен смисъл единствено малкият Пърси

---

¹⁹ Въздействието на катахрезисната метафора *blue-dollar hawk* върху съвременни читатели на текста би могло, в определен социокултурен контекст, да извика разбирането за *blue dollar* като евфемизъм за черния пазар на долари в Аржентина (<https://bluedollar.net/>). Принципът за виталност може да сработи с тази вторична инициация: птица, атрактивна и бързоприла, непредвидима в полета си като възможните изненадващи промени в курса на долара на въпросния черен пазар. *Blue dollar* се използва в определени среди и като жаргонен израз за вдишване на стрити на прах (за по-силен ефект) сини на цвят таблетки от препарата *Generic aderall* върху доларова банкнота. Синята боя от праха полепва и оцветява в синьо краищата на банкнотата, откъдето идва и изразът (<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Blue%20dollar>). Възможна втора инициация: птица, толкова запленаваща с полета си, че сякаш е халюцинация под въздействие на наркотично вещество. Тези примери илюстрират механизмите за наслагването на катахрезисни метафори и възможността на втора стъпка да сработи принципът за виталност.

въвежда като първоначално име²⁰ на ястреба полученото от водача на ловната група *blue-dollar hawk* спрямо опит, от който, както би казал Бенямин, „струи творческото слово“; това е максимално приближаване на акта на именуване до „иманото предвид“ (*das Gemeinte*) на чистия език: „В този чист език – който вече няма предвид нищо и не изразява нищо, а по-скоро като безизразно и творческо слово, е иманото предвид на всички езици – най-сетне всяко съобщаване, всеки смисъл и всяка интенция се сблъскват с един слой, в който са предопределени да се разтворят.“²¹

Пърси, освен примера с *blue-dollar hawk*, привежда в същия свой текст и други примери за грешки, с които илюстрира разбирането си за катахрезисна метафора. Например, че в Мисисипи в определени среди се употребява погрешното название *seabird* за джубокс машините, произведени от компанията *Seeburg*. „Възнамерявам да привлека внимание върху достатъчно значимия факт, че в схващането на машината под „погрешния“ символ *seabird* ние някак си я познаваме по-добре, възприемаме я по по-пълен начин, имаме по-пряк достъп до нея, отколкото под нейното дескриптивно заглавие“.²² Ако оставим настрана възможното възражение, че въпросното грешно наименование може да се определи като мъртва метафора, можем да кажем, че липсата на връзка с асоциативна мрежа от смисли, които да призват денотацията на речниково описание, създава възможност да видим това именуване в светлината на инициацията – именуване в език, подобен на чистия език на Бенямин, при което именуване цялото богатство на опита бива

---

²⁰ В „Индикаторите: разбирането като вършене“ Кольо Коев анализира показателните местоимения в комуникативна ситуация във феноменологичната перспектива на Хусерловите „Логически изследвания“. За Хусерл говорителят, за разлика от слушателя, „от самото начало разполага с ‘указаното’ значение, при това в непосредствената, ориентираща се към нагледа интенция на представата“ (HUSSERL, E. *Logische Untersuchungen. Zweiter Band. II Teil*. Tübingen: Max Niemeyer, 1968, S. 22 – Цит. по: КОЕВ, К. *Индикаторите: разбирането като вършене*. – *Критика и хуманизъм*, кн. 52, бр. 1, 2020, с. 106). Коев заявява, че „в този вариант на употреба на деиктичния израз Хусерл установява определено родство със собствените имена“ (пак там). Струва ми се, че в ситуацията, описана от Пърси, *blue-dollar hawk* узурпира ролята на собствено име (за разлика от нарицателното *blue darter hawk*, отпращащо като лексикализиран израз към речникови описания), само че не за говорителя, а за конкретния слушател. Слушателят Пърси извършва „самото посочване“ и титулува ястреба със „собственото“ име *blue-dollar hawk* (произнесено от водача на ловната група, който е далеч от подобна инициация, но погрешно произнася съществителното нарицателно име на птицата).

²¹ БЕНЯМИН, В. *Задачата на преводача*. – В: *Озарения*. София: Критика и хуманизъм, 2000, с. 58.

²² PERCY, W. L. c., p. 68.

запазено. Съгласно Хайнрих Лаусберг, наличието на *inopia* („липса на актуален израз“) в класическата теория е изискване при дефинирането на катахрезата, докато в модерната лингвистика имаме замяна на това изискване с принципа на „виталност“: „действителен израз, който вече съществува, може да бъде заменен с метафора, ако по някаква причина (например чрез омонимия) е станал „слаб“ или ако метафората е развила експанзивна сила по силата на своето евокативно съдържание“²³. Ако обаче наистина поискаме да видим виталност в названието *seabird*, следва да призовем възникването на напрежение (афективно, когнитивно и/или езиково), което не е отстранимо. В противен случай онова, което Пърси отбелязва като *inscape* – „неизразимото напрежение на терена, отличимостта, себесността“²⁴, би се стопило при превръщането на грешката в общоупотребимо име, подобно на мъртвата метафора (катахреза) „небостъргач“. Тук имаме благоприятната възможност да намесим теорията за метафоричното напрежение на Дъглас Бергрин с цел отстраняване на въпросната трудност с катахрезисната метафора.

Метафорично напрежение и конструиране: текстуралната метафора

Дъглас Бергрин се позовава на теорията за взаимодействието, прокарана от Макс Блек в „Моделите и метафори“, като в допълнение постановява определени критерии за метафоричност. Съгласно един от тях „разликата между референтите на която и да е метафора трябва да бъде такава, че една буквална или еднозначна интерпретация на тяхната конюнкция да произведе абсурдност“²⁵. Когато имаме „значимо самопротиворечие“ (*significant self-contradiction*), при което към референтите на метафората трябва да бъдат прибавени принципи на асимилиране, може да бъде намесено понятието за епифора на Филип Уилрайт: „надхвърляне и разширяване на значението чрез сравнение“²⁶. При Бергрин принципът на асимилация засяга картинния, структуралния и текстуралния (спрямо „текстурата“ на емоционалния заряд) типове епифорична метафора. Същият автор изтъква, като се позовава на Уилрайт, че освен епифоричното съществува и диафорично измерение на метафората: „създаване на ново значение чрез съпоста-

---

²³ LAUSBERG, H. *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Trans. Matthew T. Bliss, Annemiek Jansen, David E. Orton; ed. David E. Orton and R. Dean Anderson. Leiden and Boston: Brill, 1998, par. 562, p. 255.

²⁴ PERCY, W. L. c., p. 68.

²⁵ BERGGREN, D. L. c., p. 239.

²⁶ WHEELWRIGHT, P. *Metaphor and Reality*. Bloomington: Indiana University Press, 1962, p. 72. – Cit. in: BERGGREN, D. L. c., p. 241.

вяне и синтез²⁷. Тук ключовата дума е „конструиране“, с позоваване на Блек – подчиненият субект играе ролята на „леща“ или „филтър“ за виждането на главния субект, така че сравнението бива надхвърлено: „Диафоричната метафора не просто сравнява antecedентно дадени подобия между главния и подчинения субект, но въвежда ново значение чрез конструиране на единия в термините на другия“²⁸. В резултат на метафоричното конструиране главният субект и подчиненият субект биват едновременно трансформирани и запазени; неопенимо в тази връзка е понятието на Уилям Бедъл Станфорд „стереоскопична визия“: „способността да бъдат проиграни две различни гледни точки едновременно“²⁹. В една по-силна формулировка тезата метафоричното конструиране може да бъде изказана така: *няма епифора без диафора, трансформация без конструкция*. Във всеки случай на сравнение при епифората можем да мислим за специфичната оптика или за „особената светлина“, в която нещо се проявява като сходно с нещо друго. Тоест приликата не е просто *дадена*, тя е до голяма степен *създадена*. Конструкцията пък означава запазване на разликата между оптика („леща“, „филтър“, „фокус“) и образ, между противопоставяне, от една страна, и съпоставяне и синтез, от друга. Отново удобна възможност да бъде призван Блек с метафората „Човекът е вълк“ и съответно да бъде призван „вълчият език“ при организирането на „нашата визия за човека“: „Ако да наречем един човек означава да го поставим в особена светлина, то не трябва да забравяме, че метафората прави вълка да изглежда повече човек, отколкото в противен случай той би бил“³⁰. Тук ще направя един скок назад, за да се върна към екзистенциалната (екстатична) метафора на Нортръп Фрай, анализирана от Уайт – обръщам внимание отново на тезата: нещо от нас се идентифицира с полагането на идентичност в метафората между едно и друго нещо, изразени езиково. С оглед на тази теза приемам, че „особената светлина“ (Блек) или „асимилативното конструиране“ (Бергрин) постановяват метафоричното напрежение заедно с нещо „от нас“ – особеното настроение: *mood* по Фрай и *Befindlichkeit* (разположение) по Хайдегер. Тук е възможен, съгласно „Анатомия на критиката“ на Фрай, един „центростремителен“ ход: „Единството на една поема в такъв случай е най-добре схванато като единство на настроението [mood], настроение, биващо фаза на емоция, и емоция, *оживяваща* [being] обикновената дума за състоянието на духа, отправено по посока на преживява-

---

²⁷ WHEELWRIGHT, P. L. c, p. 72. – Cit. in: BERGGREN, D. L. c., p. 242.

²⁸ Ibid.

²⁹ STANFORD, W. B. *Greek Metaphor. Studies in Theory and Practice*. Oxford: Blackwell, 1936, p. 378. – Cit. in: BERGGREN, D. L. c., p. 243.

³⁰ BLACK, M. L. c., pp. 41, 44.

не на удоволствие или съзерцание на красота“.³¹ Съгласно Пол Рикъор, „това „mood“ е доста повече от една субективна емоция, това е начин на вкореняване в реалността, онтологичен индекс“³². В тази линия на мислене разглеждам „текстуралната метафора“ на Бергрин, с добавяне на акцент върху днафоричния аспект, като основаваща метафоричното напрежение. Езикът, ориентиран центростремително, „дава форма“ на настроението (*mood*), но именно чрез този вид чувство, оформено от езика, печелим онтологичен индекс (ориентиран „центробежно“). Имаме ли основание тук да се съгласим с критиката на Уайт към Рикъор, че държи разделени когнитивното и афективното измерение на метафората? В духа на казаното по-горе, по-скоро не, защото в „метафоричния схематизъм“, основан на метафорично напрежение, *mood* играе особена роля: в констукцията настроението и когнитивното съдействие на „особената светлина“ са неразделни, *mood* е модален индекс, белег за начин на битие. Има още един упрек от страна на Уайт към Рикъор относно това, че вторият, изхождайки в „Живата метафора“ от, така да се каже, епифорична визия, не реализира възможност за изразяване на радикално ново знание посредством метафората³³. Този аргумент може да бъде обезсилен от тезата на Рикъор за метафорична референция посредством семантична иновация: „предизвиквайки поява на една нова семантична уместност върху руините на буквалния смисъл, метафоричното тълкуване поражда също така едно ново референциално намерение по силата на разрушаване на референцията, отговаряща на буквалното тълкуване на изказа“³⁴. Тези аргументи ме интересуват с оглед на преместването на погледа от теорията за унифицираната метафорична референция, при която метафоричното напрежение е ситуирано между вербални субекти и съответния референциален риск, който се поема, към теорията за метафоричното напрежение, спрямо която Рикъор дава своя принос. Така или иначе обаче за целите на настоящия текст се оказва ключово акцентирането върху работата на Дъглас Бергрин с оглед на „текстуралната“ метафора, за да бъде отличен в добавка днафоричният аспект на метафората.

Рекапитулация: центростремителност и центробежност

За Фрай метафората, възприета като „мост между съзнанието и природата“, е „микрокосмос на самия език“; в тази линия на мислене езикът „става една единствена гигантска метафора, обединяваща

---

³¹ FREY, N. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1957, p. 80.

³² РИКЪОР, П. *Живата метафора*. София: ЛИК, 1994, с. 212.

³³ See WHITE, H. L. c., p. 257.

³⁴ РИКЪОР, П. Цит. съч., с. 329.

съзнанието с онова, което е съзнавано от него“ – това обединение е „трансфигуриране на съзнанието така, както то се слива с артикулираното значение“³⁵. Ключовата дума тук е „трансфигуриране“, този пасаж дава основание на Уайт да разглежда екзистенциалната метафора и алтерирането на субективността в полето на интересубективен контекст: „трансформация на идентичността, която е била формирана вътре в първоначален интересубективен контекст, и интегриране на субекта в нова общност на значение, която дарява една нова себеидентичност“³⁶. Този трансформативен ход в мита не бива обаче да ни накара да загубим „стереоскопичната визия“, за която стана дума по-горе, в противен случай, както отбелязва Бергрин, не бихме могли да направим разлика „между поетичните текстури и примитивния анимизъм“: „поетът не бърка митично текстуралните чувства-за-нещата с актуалните неща-на-чувствата“³⁷. „Конструирание на света с чувства“³⁸ – това внушават субективизмът и „центростремителността“. Ако останем на равнището на интересубективност по Уайт и в рисковата зона на напрежение между участващите в комуникативната ситуация субекти, би могло да се окаже, че една евентуална грешка заиграва на терена на катахрезата, само че без някаква ясна референтна рамка откъм фигуративните пластове на езиково артикулиран опит, общ за участниците в ситуацията. По този начин трансформирането на субективността не би могло да излезе извън митичната абсурдност и би останало без дистанция от текстуралната реалност. Защото текстурите, освен субективистки разбрани и притежаващи „центростремителност“, притежават и „центробежен“ момент – „те не са вътрешни чувства, емоционални реакции, но са поне феноменологично обективни“³⁹. Така поетичната истина е истина едновременно на свободата и откровението – позоваване на Хайдегер, с което Бергрин затвърждава тезата си, че без стереоскопичната визия губим от поглед фундаменталната разлика между текстуралните чувства и възприетото (не по-малко: конструираното) чрез тях в поетичните текстури. Поетическите образи, съгласно Фрай, „не извяват и не сочат нищо“, но „изразяват или артикулират настроението [mood]“: „посочвайки един към друг, предлагат или извикват настроението, което информира поемата“⁴⁰. Този „центростремителен“ момент обединява когнитивния и афективния аспект на езика като една голяма метафора, но въпросът за споделения опит на обитаван

---

³⁵ FRYE, N. *Myth and Metaphor: Selected Essays 1974–1988*, p. 115.

³⁶ WHITE, N. L. c., p. 267.

³⁷ BERGGREN, D. L. c., p. 255.

³⁸ *Ibid*, p. 256.

³⁹ *Ibid*.

⁴⁰ FRYE, N. *Anatomy of Criticism*, p. 81.

свят изисква да прибавим „центробежния момент“ на метафоричното конструиране, онтологичния индекс, на който настоява Рикьор. Несъмнено, метафоричното напрежение, уловено от стереоскопична визия, е предпоставка да мислим конструктивните потенцици на метафората за езиково артикулиране на жив опит в рамките на дадена общност. Дали това би могло да бъде надежден инструмент за анализ на катахрезисната метафора, зависи от нашата изследователска готовност за разпознаване и признаване на фигуративните мрежи, които заварваме като скрито условие за възможност.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

БЕНЯМИН, В. Задачата на преводача. – В: В. БЕНЯМИН. *Озарения*. Прев. Ан. Рашева, Б. Рачева, К. Коев, Св. Маринова. София: Критика и хуманизъм, 2000, с. 49–59.

КОЕВ, К. Индикаторите: разбирането като вършене. – *Критика и хуманизъм*, кн. 52, бр. 1, 2020, с. 101–117.

РИКЬОР, П. *Живата метафора*. Прев. В. Пенчев. София: ЛИК, 1994.

REFERENCES

BENJAMIN, W. & K. KOEV (trans.). *Zadachata na prevodacha*. [The task of the translator.] In: W. BENJAMIN. *Ozarenia*. [Illuminations.] Sofia: Kritika i humanizam [publ.], 2000, pp. 49–59.

BERGGREN, D. The Use and abuse of Metaphor I. – In: *The Review of Metaphysics*, December, vol. XVI, № 2, iss. 62, 1962, pp. 237–258.

BLACK, M. *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press, 1962.

FREY, N. *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1957.

FREY, N. *Myth and Metaphor: Selected Essays 1974–1988*. Charlottesville: University Press of Virginia, 1990.

KOEV, K. Indikatorite: razbiraneto kato varshene. [Indicators: understanding as doing.] In: *Kritika i humanizam*, vol. 52, iss. 1, 2020, pp. 101–117.

LAUSBERG, H. & M. T. BLISS, A. JANSEN, D. E. ORTON (trans.), D. E. ORTON and R. D. ANDERSON (eds.). *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*. Leiden and Boston: Brill, 1998.

PERCY, W. Metaphor as Mistake. In: *The Message in the Bottle: How Queer Man Is, How Queer Language Is, and What One Has to Do With the Other*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989, pp. 64–82.

RICOEUR, P. & V. PENCHEV (trans.). *Zhivata metafora*. [Living metaphor.] Sofia: LIK [publ.], 1994.

WHITE, H. Metaphor and Myth: Percy, Ricoeur, and Frye. In: S. M. OLYAN and R. C. CULLEY (eds.). *A Wise and Discerning Mind*. Providence, Rhode Island: Brown Judaic Studies, Ch. 17, 2020, pp. 245–269.

KATAHRESTIC METAPHOR IN THE LIGHT OF THE THEORY OF METAPHORICAL TENSION

Abstract. In his study “Metaphor and Myth: Percy, Ricoeur, and Frye”, Hugh White aims to question the traditional dichotomy between the cognitive and affective dimensions of metaphor by proposing a theory of metaphor that brings these two dimensions together on an intersubjective level. Criticizing Paul Ricoeur’s theory, White draws on Walker Percy’s definition of “catachrestic metaphor” in order to clarify Northrop Frye’s understanding of the ecstatic metaphor and its role in religious myth. Here is the place in advance to ask the question to what extent it is appropriate to equate the metaphor with an error (in the case of the catachrestic metaphor) and to what extent the believed absurdity in the myth can be defined as a metaphor. I propose an alternative to White’s vision of metaphor, referring to Douglas Bergren’s study “The Use and Abuse of Metaphor”. I will also refer critically to individual passages by Frye to show the steps taken to bring the affective and cognitive aspects of metaphor closer together in the perspective of “metaphorical construing”.
Keywords: catachrestic metaphor, ecstatic metaphor, stereoscopic vision, metaphorical tension, metaphorical construing

Kristiyan Enchev, Assoc. Prof., PhD
Institute of philosophy and sociology – Bulgarian Academy of Sciences
13A, Moskovska Str., 1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: chris.enchev@gmail.com